

Alles wat je
moet weten
over de 500
belangrijkste
kunstwerken
ter wereld

kunst, uitgelicht

Lannoo

ADVIEZEN

Aliko Braine
Dr. Diana Greenwald
Dr. Nigel Spivey

BIJDRAGEN

Joanne Bourne
Dr. Sonia Coman
Helen Douglas-Cooper
Dr. Lynne Ann Ellsworth Larsen
Autumn Green
Yuya Kawata
Michael Kerrigan
Chaeri Lee
Ruixi Li
Dr. Kate Lingley
Richard Mead
Dr. Sujatha Meegama
Dr. Anthony Meyer
Ruby Ming
Dr. Jill Mollenhauer
Dr. Khristin Montes
Dr. Jeanette Nicewinter
Pas Pascal
Mike Robbins
Brian Robinson
Freya Sackville-West
Dr. Hannah Sigur
Dr. Nigel Spivey
Dr. Maya Stanfield-Mazzi
Dr. Emma Stein
Geoff Swimer
Shane Talia
Aiken Unni
Dr. Gabrielle Vail
Irina Zhambaldorzhieva

	Inleiding	6
Het begin	28.000 v.C. - 1400 n.C.	10
Illusie en observatie	1400 - 1600	88
Drama en detail	1600 - 1800	190
Kleur en innovatie	1800 - 1900	278
Op weg naar abstractie	1900 - 1945	372
Hedendaagse kunst	1945 - heden	432
	Register en fotoverantwoording	470

'Kunst is niet wat je ziet,
maar wat je anderen
laat zien.'

Edgar Degas

Inleiding

Al sinds het begin van de menselijke beschaving zijn er kunstenaars die het dagelijks leven vastleggen, mythische, religieuze, allegorische of waargebeurde verhalen vertellen, de schoonheid van de natuur vieren, ideeën of gevoelens uiten en reageren op belangrijke gebeurtenissen. Liefde, rouw, oorlog en familie zijn allemaal artistieke thema's. In kunst worden bestaande en imaginaire mensen afgebeeld, levenden en doden, goden, religieuze en seculiere leiders, helden, schurken en gewone stervelingen – of de kunstenaar zelf. Kunstwerken kunnen troosten, informeren, beïnvloeden, protesteren of shockeren. Ze hangen, liggen en staan in paleizen, gebedshuizen, openbare en gemeentelijke gebouwen, woonhuizen, graftombes en in de openbare ruimte.

In *kunst, uitgelicht* vind je ruim 500 van de belangrijkste kunstwerken – de meeste wereldberoemd, sommige minder bekend. Het zijn hoofdzakelijk schilderijen, drukwerk en beelden uit verschillende culturen en artistieke stromingen, van de eerste prehistorische rotstekeningen tot moderne straatkunst.

Het boek is ingericht als een soort rondleiding door het museum van de wereldkunst, onder leiding van een expert. Bij de reproducties van de werken staan tekstjes met essentiële informatie en aantekeningen, bijvoorbeeld over de beeldtaal in Leonardo da Vinci's *Laatste avondmaal* of de moraal in 17de-eeuwse Nederlandse stillevens. We nemen verhalende kunst onder de loep, van Titiaan tot Paula Rego, en kijken naar Perzische en Mogoolse werken waarvan de maker onbekend is. Daarnaast analyseren we het visuele drama in werken als *De grote golf* van

Hokusai en *De schreeuw* van Edvard Munch. Het boek biedt een overzicht van de veranderingen in de kunst door de jaren heen, in verschillende delen van de wereld. De reis begint bij de 28.000 jaar oude *Venus van Willendorf* en gaat van daaruit verder naar rotstekeningen op verschillende plekken, van Frankrijk tot Centraal-Afrika. De kunst van de oude Grieken komt voorbij, met haar geïdealiseerde naturalisme, evenals ceremoniële kunst uit Centraal-Amerika, tempelbeelden van hindoeïstische goden, de eerste afbeeldingen van de Boeddha en vroegchristelijke altaarstukken en heilige voorwerpen. Het boek laat zien dat religie tot op de dag van vandaag van invloed is op de kunst.

In *kunst, uitgelicht* worden ook de landschapstradities van Oost-Azië, Europa en Amerika behandeld, en de veranderende aard van de portretkunst in schilderijen en beelden. We zien hoe kunstenaars reageren op de grote omwentelingen en ontwikkelingen in de moderne wereld, zoals de industrialisatie en de gevolgen van oorlog. Aan het eind van de tocht komen we uit bij 21ste-eeuwse kunstenaars die ras, gender en seksualiteit als thema's hebben, naast ecologische en postkoloniale problematiek.

Hoe het boek werkt

De kunstwerken zijn chronologisch geordend. Ieder stukje is voorzien van een grote afbeelding en vergezeld van informatie om het werk beter te kunnen begrijpen en waarderen. Een inleiding biedt steeds een kort overzicht van het onderwerp, de oorsprong of inspiratiebronnen van de kunstenaar en

de historische of stilistische achtergrond, voor de nodige context en relevante inzichten.

Begeleidende annotaties belichten de belangrijkste eigenschappen van de werken, bijvoorbeeld wat er aan de hand is – het verhaal, wie de afgebeelde personen zijn of de symbolische betekenis van figuren of objecten. Soms gaan ze juist over stijl of techniek, de verschillende manieren waarop de kunstenaar het materiaal heeft gebruikt en de karakteristieke kenmerken van artistieke stijlen en stromingen. In uitvergrotingen worden belangrijke details uitgelicht die je makkelijk over het hoofd ziet, bijvoorbeeld op de achtergrond van een landschap, of specifieke aspecten van het werk, zoals de manier waarop de kunstenaar penseelstreken, kleuren en texturen inzet om een effect op te roepen. Bij ieder werk staan bovendien geïllustreerde toolbox-features, met analyses van de compositie, het kleurenpalet, gebruik van perspectief en andere manieren om diepte te suggereren, of beschrijvingen van bepaalde technieken of invloeden op het werk.

Verspreid door het boek vind je speciale spreads over populaire thema's als mythen, portretten, landschappen en stillevens, die laten zien hoe verschillende culturen omgaan met onderwerpen die in alle tradities voorkomen.

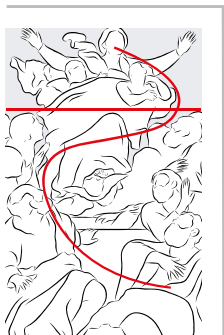
Drama en detail

1600 - 1800

Met haar gestrekte armen en ongemakkelijke houding lijkt Maria uit balans; zo wordt er beweging gesuggereerd.

Een groepje putti draagt de Maagd naar boven.

Opwaartse lijn
De blik volgt een kronkelende lijn over het doek, via Paulus, Petrus en Maria.

Gouden gloed
De hemelse gloed die Maria uitstraalt weerkaatst op de gezichten om haar heen.

Petrus was een van de stichters van de christelijke kerk.

Een impliciete horizontale lijn ter hoogte van de hoofden van de apostelen is de scheidslijn tussen hemel en aarde.

Rozen en repen linnen staan symbool voor het lege graf van Maria, die geen stoffelijk overschot achterlaat.

Paulus verspreidde het woord van Christus door het Middellandse Zeegebied en legde de kerkelijke leer vast.

Tenhemelopneming van Maria

Annibale Carracci 1600–1601, olieverf op paneel, 245 x 155 cm, Santa Maria del Popolo-kerk, Rome, Italië

Volgens de rooms-katholieke kerk werd de Heilige Maagd Maria na haar dood met lichaam en ziel opgenomen in de hemel. De drukke compositie, de

beweging en het emotionele drama in Carracci's schilderij zijn allemaal kenmerkend voor de barok. Alle ogen zijn op Maria gericht terwijl ze opstijgt.

Avondmaal in Emmaüs

Caravaggio 1600–1601, olieverf op doek, 141 x 196 cm, National Gallery, Londen, VK

In dit expressieve schilderij toont Caravaggio de verbazing van twee volgelingen van Jezus als ze hem aan tafel zien na de wederopstanding. Met theatrale

gebaren, realistische details en fel contrast brengt de schilder de protagonisten tot leven. De achtergrond is dienstbaar aan het intieme tafereel op de voorgrond.

De herbergier is kalm. Hij weet nog niet wie de vreemde man aan tafel is.

Jezus zegent het brood en de wijn, symbolen voor het christelijke sacrament van de eucharistie.

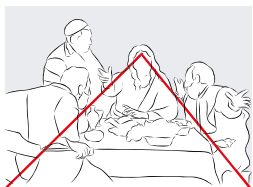
Met deze hand lijkt de figuur de 'vierde wand' te doorbreken en de kijker mee te willen sleuren.

De figuren vullen het hele doek; de kijker zit dicht op de actie.

Geblutst fruit staat voor de christelijke erfzonde.

De fruitmand werpt een schaduw in de vorm van een vis – een geheim symbool van de eerste christenen.

Boven en midden
Het gezicht van Jezus, duidelijk jonger dan de rest, staat in de bovenste punt van een driehoek die begint in de verre hoeken onderin.

Licht en donker
Caravaggio creëerde spanning door middel van chiaroscuro, sterk contrast tussen licht en donker. Zijn stijl, tenebrisme genoemd, werd overgenomen door zijn tijdgenoten.

De schelp op de jas van de figuur aan de rechterkant verwijst naar de apostel Jakobus de Meerdere en is tevens een bedevaartssymbool.

Stilleven met kweepeer, kool, meloen en komkommer

Juan Sánchez Cotán ca. 1602, olieverf op doek, 68,9 × 84,5 cm, San Diego Museum of Art, San Diego, VS

Een kweepeer en een kool hangen aan het kader terwijl een aangesneden meloen en een komkommer op een stenen oppervlak liggen in een sobere, maar

rijke *bodegón*, een Spaans stilleven met eenvoudig voedsel. Deze stijl staat haaks op de overvloedige stillevens uit de Nederlanden in dezelfde tijd.

Een felle lichtbron vanaf de linkerkant zorgt voor een sterk *chiaroscuro*-effect, waardoor de simpele afbeelding een dynamisch contrast krijgt.

Groenten werden in kelders opgehangen om bederf te voorkomen. Sommige kunsthistorici denken dat de kweepeer en kool planeten vertegenwoordigen en staan voor harmonie aan het hemelgewelf.

Dankzij het stenen venster en de donkere achtergrond is het fruit in volle glorie te zien.

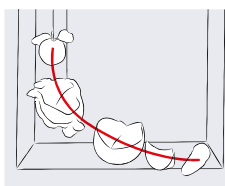

De ongecompliceerde, realistische stijl van fruit en groenten schilderen weerspiegelt mogelijk simpelweg eerbied voor Gods schepping.

Cotán signeerde het werk in het midden, vlak onder de meloen.

Het afgesneden stuk meloen duidt op de aanwezigheid van een mens.

De komkommer is in verkort perspectief weergegeven en steekt uit het venster naar voren, om de kijker het schilderij in te lokken.

Asymmetrie in compositie
Het fruit vormt een dynamische boog vanaf de kweepeer, links bovenaan, helemaal tot aan de komkommer, rechts onderaan.

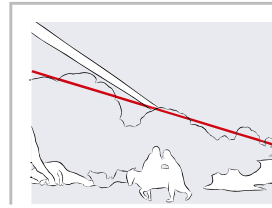

Levenschte textuur
Cotán gebruikte verschillende fijne penselen om allerlei texturen te schilderen, van het gladde, oneffen oppervlak van de kweepeer tot het sappige vruchtvlees en de zaadjes van de meloen.

Vlucht naar Egypte

Adam Elsheimer 1609, olieverf op koper, 31 x 41 cm, Alte Pinakothek, München, Duitsland

In het oudst bekende nachtlandschap in de Europese schilderkunst toont Elsheimer een verhaal dat zich gewoonlijk bij daglicht afspeelt: de vlucht van Jezus' gezin voor Herodes. Het werk bestaat uit drie taferelen – de herders rond een vuur, het vluchtende gezin en een landschap bij maanlicht – onder één grote sterrenhemel.

Verbindingslijn
De drie taferelen zijn verbonden via een sterke diagonaal die in de verte verdwijnt.

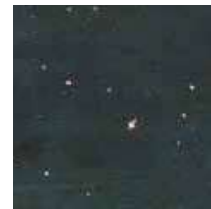
Sterren in detail
De sterrenbeelden zijn waarheidsgetrouw. Elsheimer had de sterrenhemel bestudeerd in Rome, met een telescoop, een recente uitvinding.

De Melkweg, symbool voor het pad naar de hemel, is afgebeeld als een massa afzonderlijke sterren.

Jozef licht zijn gezin bij met een brandende fakkel.

Het sterrenbeeld Leeuw, geassocieerd met het koningschap, staat boven het Heilige Gezin.

Het reflectieve koper van de ondergrond versterkt de glans van de olieverf, vooral in de lichtere stukken.

De maan, inclusief kraters, verlicht het landschap.

Deze figuren zitten op de achtergrond rond een vuurtje, zoals de herders op een afbeelding van Jezus' geboorte.

De Heilige Familie staat helemaal op de voorgrond. De figuren steken scherp af tegen de donkere achtergrond, een vorm van chiaroscuro.

1

3

Oorlog

Oorlogskunst is een vorm van historiekunst waarbij een visuele indruk wordt gegeven van de realiteit en de gevolgen van conflict. Bij deze kunstvorm worden leiders of strijders afgebeeld, heldendaden verheerlijkt, gebeurtenissen gedocumenteerd, of lijden op een persoonlijke manier verbeeld. Sommige werken zijn gebaseerd op historische of journalistieke verslagen. Andere, vooral sinds begin 20ste eeuw, komen voort uit de eigen ervaring van militairen en officiële oorlogskunstenaars.

2

4

1. *Het Alexandermosaïek*, maker onbekend, ca. 120–100 v.C. Dit mozaïek uit Pompeï verbeeldt een sleutelmoment uit de Slag bij Issos (333 v.C.) tussen de Grieken en Perzen. De Perzische leider Darius III kijkt in zijn strijdwagen achterom naar Alexander de Grote, die zegeviert.

2. *Ludovisisarcofaag*, maker onbekend, 250 n.C. Romeinse soldaten leveren slag tegen barbaren. De sarcofaag bezingt de heldhaftigheid en overwinning van de Romeinse beschaving. Hij werd waarschijnlijk gemaakt voor de militair te paard in het midden.

3. *Portret van Ashikaga Yoshihisa*, schilder onbekend, 1489. Yoshihisa was de negende Japanse shogun uit de Ashikagafamilie. Hij kwam na een oorlog over zijn vaders opvolging aan de macht en sloeg een serie opstanden neer. Dit portret dateert uit het jaar van zijn dood, hij werd 24.

4. *De dood van generaal Wolfe*, Benjamin West, 1770. West schilderde de Britse generaal, die in 1759 in de Slag bij Quebec stierf, als een soort Christus. Hij is omringd door een groep mannen, waarvan velen er in het echt niet bij waren. Het doek maakte van Wolfe een nationale held.

6

5

7

8

5. **De slag tussen de Kearsarge en de Alabama**, Édouard Manet, 1864. De slag tussen deze twee schepen tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog vond zo dicht bij de Franse kust plaats, dat mensen konden toekijken. Manet was er niet bij en baseerde het schilderij op krantenverslagen.

6. **Vergast**, John Singer Sargent, 1918. Sargent, die de Britse troepen in de Eerste Wereldoorlog bezocht, schildert soldaten die slachtoffer waren van mosterdgas en naar een veldhospitaal worden geleid. Het doek verbeeldt zowel hun lijden als het routinematige van de gebeurtenis.

7. **Moeder met haar dode zoon**, Käthe Kollwitz, 1937. Kollwitz' pietà – een beeld van de dode Christus bij Maria – gaat over het leed van de oorlog. Haar jongste zoon sneuvelde in de Eerste Wereldoorlog, waarna het thema van de rouwende moeder steeds weer terugkwam in haar werk.

8. **HMS Ark Royal in actie**, Eric Ravilious, 1940. Ravilious zat als Brits oorlogsschilder op een escorterend schip toen hij de *Ark Royal* met bulderende kanonnen vastlegde. De verraderlijke eenvoud van zijn stijl vangt de kracht van de wapens en het gevaar van de situatie.

A Bigger Splash

David Hockney 1967, acrylverf op doek, 242,5 x 243,9 cm, Tate Britain, Londen, VK

Geïnspireerd door het felle Californische licht schilderde Hockney diverse doeken van zwembaden in zijn zoektocht naar manieren om water af te beelden. In dit werk heerst de absolute stilte van een warme dag,

die even doorbroken wordt door een uitbarsting van activiteit. Het opspattende water kopieerde hij van een foto, het modernistische huis baseerde hij op een schets. De duiker is waarschijnlijk nog onderwater.

Het ruwe doek
 rond de
schildering doet
denken aan de
rand van een
polaroidfoto.

**De ramen
weerspiegelen**
gebouwen in
de omgeving.

**De aanwezigheid
van een mens**
blijkt uit de plons
en de lege stoel.

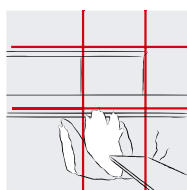
Grote vlakken
kleur – de lucht,
het huis, het
zwembad – zijn
met een roller in
twee of drie
lagen
aangebracht
voor een glad,
dekkend
oppervlak.

**Met kleine
penselen** zijn
de details
aangebracht,
zoals de planten
en palmen en
het opspattende
water.

**Het ontbreken
van schaduw**
betekent dat de
zon recht boven
ons staat.

De duik is een
bevroren
moment in de
tijd. Hockney
deed twee
weken over het
schilderij,
waarbij hij een
foto minutieus
kopieerde.

**De grote
duikplank**
tegenover de
kleine stoel zorgt
voor een gevoel
van perspectief,
ondanks de
vlakheid van de
blokken kleur.

Rasterstructuur
De rechte lijnen van
huis en zwembad
vormen een raster
dat de explosieve
energie van de duik
accentueert.

Penseelstreken
Hockney gebruikte
kleine penselen en
allerlei soorten streken
om met zowel dikke als
dunne verf in wit over
het blauw van het
water te schilderen.

Beweging

Een grote, donkere vorm domineert de onderhelft, wat een gevoel van zwaarte en onbeweeglijkheid oproept; de gebogen, schuin geplaatste vormen lijken daardoor te bewegen.

Verfbehandeling

Sterk verdunde verf staat tegenover dikker opgebrachte stukken. Het dunne grijs van de achtergrond doet door dit contrast denken aan de oneindigheid van de hemel.

De gele vorm is de overlap van twee zwarte vormen en trekt de aandacht.

Deze gebogen vorm doet aan een vliegende vogel denken en zorgt voor een gevoel van beweging aan de hemel.

De zachte randen en verfdruppers trekken het oog naar de verte. Miró moet dit doek in ieder geval deels op zijn kop hebben geschilderd.

Vormen die aan een ster en maansikkel doen denken suggereren dat het nacht is, maar het zijn donkere vormen tegen een lichte achtergrond.

Een grote, donkere, statische vorm die uit een rond en een rechthoekig deel bestaat, vult het onderste deel van het schilderij.

Vrouw en vogels in de nacht

Joan Miró 1969, acrylverf op doek, 244 x 174 cm, Joan Miró Foundation, Barcelona, Spanje

Vereenvoudigde maar herkenbare vormen zijn op een ondergrond van witte en dunne grijze verf geplaatst, terwijl een zwarte band bovenaan alles op zijn plaats houdt. Miró, die tot de surrealisten wordt gerekend, ontwikkelde een eigen vormtaal die herkenbaar en

toch abstract is. Hij gebruikte die taal om ideeën te onderzoeken, zoals vliegen, oneindigheid, en een harmonieuze relatie tussen mens en natuur. Bij dit werk heb je het gevoel op de grond te staan en omhoog naar de hemel te kijken.